

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 8

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. การรับรู้ความรู้สึกและประสาทสัมผัสของกระป๋อง
  2. พฤติกรรมการกิน
  3. พฤติกรรมทางสังคม
  4. พฤติกรรมการผสมพันธุ์
  5. พฤติกรรมความเป็นแม่
  6. พฤติกรรมการพักผ่อน
  7. บทสรุป
- คำถามท้ายบท
เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

เพื่อให้ นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายการรับรู้ความรู้สึกและประสาทสัมผัสของกระป๋องได้
2. อธิบายพฤติกรรมการกินของกระป๋องได้
3. อธิบายพฤติกรรมทางสังคมของกระป๋องได้
4. อธิบายพฤติกรรมการผสมพันธุ์ของกระป๋องได้
5. อธิบายพฤติกรรมความเป็นแม่ของกระป๋องได้
6. อธิบายพฤติกรรมการพักผ่อนของกระป๋องได้

วิธีการสอนและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. ศึกษาเอกสารประกอบการสอน เรื่อง พฤติกรรมของกระป๋อง
2. อภิปรายเป็นกลุ่ม เรื่อง พฤติกรรมการพักผ่อนของกระป๋อง
3. ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเรื่อง การผสมพันธุ์ของกระป๋อง
4. การตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอน
2. สไลด์ Microsoft Power Point เรื่อง พฤติกรรมของกระบือ
3. เว็บไซต์ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของกระบือ คือ
https://www.youtube.com/watch?v=tS4b8ofr_YU เรื่อง animal Behaviour - Placentophagy: Cape Buffalo Eats Afterbirth/Placenta
<https://www.youtube.com/watch?v=s-arRfnGEao> เรื่อง SEXUAL BEHAVIOUR OF MEHSANA BULL LRS
<https://www.youtube.com/watch?v=bM2yattCjmY> เรื่อง buffalo mating

การวัดผลและการประเมินผล

1. สังเกตจากความสนใจ ความตั้งใจเรียน
2. พิจารณาผลของคำตอบในการอภิปรายกลุ่มเรื่อง พฤติกรรมการพักผ่อนของกระบือ
3. ตรวจสอบคำตอบจากการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเรื่อง การผสมพันธุ์ของกระบือ
4. ตรวจสอบการตอบคำถามท้ายบท

บทที่ 8

พฤติกรรมของกระบือ

กระบือเป็นสัตว์ที่เชื่องและอ่อนโยนมาก เป็นสัตว์เลี้ยงที่มักได้รับการดูแลจากผู้เลี้ยง ยอมให้คนขึ้นขี่หลังและคูดได้อย่างสบาย แต่ปริมาณของกระบือในประเทศไทยลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้มีการเลี้ยงกระบือ แต่สำหรับเกษตรกรรายย่อย การเลี้ยงกระบือสามารถเปลี่ยนอาหารสัตว์ที่มีคุณภาพต่ำเป็นเนื้อได้ดี สามารถกินพืชได้น้ำได้ เหมาะสำหรับพื้นที่ที่มีพืชอาหารสัตว์คุณภาพต่ำ สำหรับความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของกระบือ (buffaloes behaviour) มีน้อยมาก เนื่องจากกระบือส่วนใหญ่ถูกเลี้ยงในระบบการเกษตรแบบผสมผสาน (integrated farming system) โดยมีเกษตรกรรายย่อยเป็นผู้เลี้ยง ทำให้การศึกษาพฤติกรรมกระบือในสภาพที่ใกล้เคียงกับการดำรงชีวิตในธรรมชาติทำได้ยาก เพราะกระบือจะถูกเลี้ยงแบบผูกมัด ขังคอกหรืออยู่ในฝูงขนาดเล็ก ประมาณ 2-5 ตัว การแสดงพฤติกรรมจึงแตกต่างจากกระบืออาศัยอย่างอิสระในฝูงใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมหลาย ๆ อย่าง เช่น การสื่อสารของพฤติกรรมการกิน พฤติกรรมทางสังคม พฤติกรรมการผสมพันธุ์ พฤติกรรมความเป็นแม่ และพฤติกรรมการพักผ่อน

การรับรู้สีและประสาทสัมผัสของกระบือ

กระบือติดต่อสื่อสารกันโดยการแสดงออกด้วยประสาทสัมผัส เช่น ที่มองเห็นด้วยตา เสียง และกลิ่น เพื่อแสดงการรับรู้ โดยตำแหน่งตาของกระบืออยู่ค่อนข้างไปด้านข้างของกะโหลกศีรษะ เช่นเดียวกับโค ดังนั้นจึงทำให้กระบือมองเห็นเป็นมุมกว้างประมาณ 330 องศาหรือมากกว่า และการมองเห็นแบบทัศนศาสตร์สองตาอยู่ในช่วง 25-50 องศา ทำให้กระบือสามารถระวังอันตรายจากศัตรูได้เป็นอย่างดี มองเห็นสีได้ อย่างไรก็ตามในกระบือยังไม่พบรายงานเกี่ยวกับการมองเห็นสี หรือความสามารถในการแยกแยะสี (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 329)

กลิ่นถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการติดต่อกันระหว่างกระบือซึ่งจะใช้กลิ่นเป็นตัวกำหนดอาณาเขต หรืออาจทำเครื่องหมายกลิ่นโดยการถูตัวกับต้นไม้ จอมปลวกหรือรังมด บริเวณที่กระบือชอบบุงจางระ เช่น ปลัก จุดตึมน้ำ หรือกินอาหาร บริเวณแทะเล็ม โดยปกติเมื่อกระบือเดินแทะเล็มไปยังบริเวณต่าง ๆ จะสูดดมกลิ่นเป็นระยะ ๆ อย่างสม่ำเสมอ หรืออาจสูดดมกลิ่นในบริเวณที่ไม่เคยหาอาหาร หรือสถานที่ที่เพิ่งจะมาถึง โดยเฉพาะในเวลากลางคืนที่มีข้อจำกัดในการมองเห็น กระบือมักใช้จมูก ดมกลิ่น สำหรับแยกแยะ นอกจากนี้กลิ่นยังมีความสำคัญในช่วงเป็นสัดของกระบือเพศเมีย ซึ่ง

พ่อกระป๋องอาจเดินเป็นระยะทาง 4 กิโลเมตร เพื่อมาหาแม่กระป๋องที่กำลังเป็นสัตว์โดยใช้กลิ่น (พิพจน์ สมภาร, 2552 หน้า 329)

กระป๋องมีการใช้เสียงอยู่ทุกวันตลอดชีวิต แต่เป็นการยากที่จะอธิบายการติดต่อของกระป๋องในแง่ความหมายของเสียงร้อง ความสามารถในการได้ยิน และส่งเสียงของกระป๋องในช่วงเกิดคลื่นยักษ์ (tsunami tidal wave) ในช่วงเดือนธันวาคม 2547 มีรายงานว่าฝูงกระป๋องที่กำลังทะเล่มีหญ้าสามารถรับรู้การมาของคลื่นยักษ์ล่วงหน้า และตอบสนองโดยการวิ่งหนีขึ้นไปยังที่สูงได้อย่างปลอดภัย แสดงให้เห็นว่ากระป๋องอาจได้ยินเสียงความถี่ต่ำ ซึ่งสามารถส่งและรับได้เป็นระยะทางไกลที่เกิดจากแผ่นดินไหวหรือคลื่นยักษ์

การสื่อสารของกระป๋องเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวและท่าทางนับว่าเป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่ง การจดจำท่าทางปกติของกระป๋อง ได้แก่ ยืน เดิน ทะเล่มีหญ้า ตั้มน้ำ แชนปลักหรือนอน โดยท่าทางที่ใช้สำหรับสื่อสารของกระป๋องแบ่งออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ (พิพจน์ สมภาร, 2552 หน้า 330-331)

1. ท่าทางสำรวจหรือสืบสวน (investigative posture)

กระป๋องจะสำรวจสิ่งที่มีารบกววนที่ไม่คุ้นเคย โดยจะเขิดหน้ายกศีรษะขึ้นสูง ในลักษณะที่หูตา และจมูกหันเข้าหาสิ่งที่มีารบกววน (ภาพที่ 8.1)

2. ท่าทางตื่นตัว (alert posture)

กระป๋องจะหันหน้าจ้องมองเข้าหาสิ่งที่มีารบกววน หรือสงสัยว่าเป็นสิ่งรบกวน สัตว์ที่ตื่นตัวอาจเตือนตัวอื่น ๆ โดยการย่ำเท้าหรือกระที่บเท้า หรือร้องเรียก หรือเคลื่อนไหว โดยตัวอื่น ๆ จะมองไปที่กระป๋องตัวแสดงอาการตื่น

3. ท่าทางหนีหรือล่าถอย (flight posture)

เป็นท่าจำเพาะที่กระป๋องตัวที่เป็นรองเมื่อถูกไล่ออกจากจุดกินอาหาร จุดตั้มน้ำ ปลัก หรือที่พัก

4. ท่าทางขู่ (threat posture)

กระป๋องจะยืนขาเหยียดตรงทั้ง 4 ขาลดตัวต่ำลง เปิดตากว้างและจ้องมอง หลังอาจโก่งขึ้นเล็กน้อย เคลื่อนหัวสลับขึ้นลงโดยมีการแกว่งหางที่ไม่สม่ำเสมอ มีอารมณ์ดุเดือด ท่าทางดังกล่าวสามารถพบได้ในทุ่งหญ้า ปลัก ร่มเงา หรือจุดตั้มน้ำ

5. ท่าทางยอมแพ้ (submission posture)

กระป๋องตัวรองที่ยอมจำนน เปลือกตาจะลดต่ำลง โดยหางตกอยู่ระหว่างขาหลัง

6. ท่าทางการส่งเสียง (vocal repertoire)

โดยแบ่งออกเป็น

6.1 grunt sequence เป็นการส่งออกทางจมูกมีหลายรูปแบบ

6.2 cry sequence ส่งเสียงคล้ายเสียงเด็กร้องไห้ (เช่น “aaha” หรือ “moo” “aaaahaaa”)

6.3 low sequence เป็นการส่งเสียงที่ทำโดยแม่กระบือที่เป็นสัตว์

ภาพที่ 8.1 ท่าทางของกระบือเมื่อถูกมนุษย์เข้าไปรบกวนขณะแกะเล็ม

ที่มา : (ภาพถ่ายโดยผู้เรียบเรียง เมื่อพฤษภาคม 2547)

พฤติกรรมการกิน

กระบือเป็นสัตว์เคี้ยวเอื้องขนาดใหญ่ ซึ่งมีพฤติกรรมทั่ว ๆ ไปใกล้เคียงกับโค แต่จะมีพันธุกรรมที่เป็นคุณสมบัติที่เด่นกว่าโค คือ การใช้อาหารหยาบคุณภาพต่ำได้ดีกว่าโค เช่น หญ้าพื้นเมือง ซึ่งคุณสมบัติที่เด่นกว่าโคมีสาเหตุหลายประการ คือ กระบือมีพฤติกรรมแกะเล็มเนื่องจากมีริมฝีปากที่กว้างสามารถแกะเล็มหญ้าที่สั้นได้ง่าย กระบือมีความจุกระเพาะที่มาก ทำให้การหมักอาหารที่ยาวนาน จุลินทรีย์มีเวลาย่อยสลายเป็นอาหารในตัวเอง และกระบือมีจุลินทรีย์ชนิดเชื้อราและแบคทีเรียที่ย่อยสลายเยื่อใยมากกว่าโค กระบือสามารถแกะเล็มหญ้าใต้น้ำได้ กระบือมีสรีระของข้อเท้าที่สามารถเคลื่อนไหวได้ดีในที่โคลนตม และกระบือสามารถปรับตัวกับสภาพแวดล้อมได้ดี (จินตนา อินทรมงคล และสุพร ฟารี, 2552 หน้า 17-18)

การเลี้ยงกระบือแบบปล่อยอิสระในแปลงหญ้า กระบือจะใช้เวลาส่วนใหญ่แทะเล็มและเคี้ยวเอื้อง ถึงแม้ว่ากระบือจะมีปากขนาดใหญ่ ไม่สามารถเลือกกินหญ้าที่มีขนาดเล็กได้เหมือนกับแพะและแกะ แต่กระบือมีความสามารถในการจัดการใช้ปาก ฟันและลิ้นให้ทำงานได้อย่างสอดคล้อง และสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี ดังนั้นหากกระบือต้องการกินหญ้าที่สั้นติดดิน จะเปลี่ยนรูปแบบการแทะเล็มโดยลดขนาดของคำในการกัดแต่ละครั้งให้มีขนาดเล็กลง

ในแต่ละวันกระบือที่ปล่อยอิสระจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในการค้นหาและแทะเล็มพืชอาหารสัตว์ โดยเฉลี่ยใช้เวลาแทะเล็มหญ้าประมาณ 480 นาทีต่อวัน หรือประมาณ 55-75 ครั้ง/นาที หรืออยู่ในช่วง 400-660 นาทีต่อวัน ส่วนใหญ่การแทะเล็มจะเกิดขึ้นในช่วงเวลากลางวัน โดยเฉพาะในช่วงที่มีอากาศเย็น ได้แก่ เช้าและเย็น โดยแบ่งออกเป็น 7-8 มื้อ แต่ละมื้อใช้ระยะเวลา 20-90 นาที ในระหว่างมื้อกระบือจะสำรอกอาหารออกมาเคี้ยวเอื้อง โดยส่วนใหญ่จะนอนเคี้ยวเอื้องอยู่ในปลัก หรือใต้ร่มเงา (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 336) การแทะเล็มหญ้าของกระบือจะใช้ลิ้น ฟันตัดล่าง และปากร่วมกันในการเก็บเกี่ยวส่วนของต้นพืชเข้าปาก (ภาพที่ 8.2) เช่นเดียวกับสัตว์เคี้ยวเอื้องชนิดอื่น ๆ ซึ่งกระบือมีปากใหญ่และแบน ทำให้โอกาสในการเลือกเฉพาะส่วนของต้นพืชทำได้ไม่ดีเท่ากับแพะและแกะ ดังนั้นการกัดพืชในแต่ละครั้งสามารถทำได้เพียงแค่จับหญ้าเป็นกลุ่มหรือกอเล็ก ๆ เข้าปาก เมื่อเทียบกับโคใช้เวลาเคี้ยวเอื้องนานกว่า ซึ่งกระบือจะเคี้ยวเอื้องประมาณ 30-45 ครั้ง/คำ ใช้เวลาประมาณ 36-38 วินาที/คำ (นิกร สางห้วยไพร, 2552 หน้า 27) และสามารถใช้ประโยชน์จากอาหารหยาบคุณภาพต่ำได้ดีกว่าโค กระบือยังสามารถควบคุมและจัดการการใช้ปาก ฟัน และลิ้นให้ทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี เช่น ลดขนาดของคำในการกัดแต่ละครั้งให้มีขนาดเล็กลง ทำให้กระบือกินหญ้าสั้นติดดินได้ ดังนั้นกระบือจึงปรับตัวเข้ากับสภาพการเลี้ยงในชนบทได้เป็นอย่างดี

การเคี้ยวเอื้องจะเริ่มขึ้นเมื่อกระบืออายุประมาณ 4 - 6 สัปดาห์ การเคี้ยวเอื้องจะเกิดขึ้นภายหลังจากที่กระบือแทะเล็มเสร็จ หรือกินอาหารในแต่ละมื้อ เมื่อกระบือหยุดกิจกรรมหรือแทะเล็ม ดังนั้นการเคี้ยวเอื้องส่วนใหญ่ของกระบือ จึงเกิดขึ้นในเวลากลางคืนทั้งในทำยืนหรือนอน ในบริเวณพื้นโล่งหรือใต้ร่มเงา หรือในขณะแช่ปลัก การเคี้ยวเอื้องจะสัมพันธ์โดยตรงกับความถี่ในการแทะเล็มและชนิดของอาหารหยาบที่กระบือกิน กระบือที่ปล่อยแทะเล็มหญ้าจะใช้เวลาในการเคี้ยวเอื้องประมาณ 460-500 นาทีต่อวัน ส่วนกระบือที่ขังคอกจะใช้เวลาในการเคี้ยวเอื้องประมาณ 420-450 นาทีต่อวัน

ความต้องการน้ำ กระบือมีความต้องการน้ำมากกว่าโคเล็กน้อย โดยกระบือที่โตเต็มที่ต้องการน้ำประมาณ 45 ลิตร/ตัว/วัน กระบือที่มีน้ำหนักประมาณ 270 กิโลกรัมจะดื่มน้ำประมาณ 20 ลิตรในฤดูฝน และในช่วงฤดูแล้งประมาณ 36 ลิตร (นิกร สางห้วยไพร, 2552 หน้า 24)

ภาพที่ 8.2 การทำงานร่วมกันระหว่างปาก ลิ้น และฟันตัดล่าง อย่างมีประสิทธิภาพของกระบือ (บน)
และ การเดินแทะเล็มหญ้าของกระบือ (ล่าง)

ที่มา : (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 338 (บน), ภาพถ่ายโดยผู้เรียบเรียงเมื่อพฤษภาคม 2547 (ล่าง))

พฤติกรรมทางสังคม

พฤติกรรมทางสังคมของกระบือจะอาศัยอยู่กันหลายแบบ คือ

แบบครอบครัว (clan) ประกอบด้วยแม่กระบือ และลูกของมัน ส่วนใหญ่มีแม่กระบือสูงอายุ และลูกหลายตัว และอาจมีกระบือหลาย ๆ รุ่น ซึ่งรวมถึงลูกกระบือเพศผู้จนกระทั่งอายุ 3 ปี

แบบกลุ่ม (group) ประกอบด้วยกระบือหลาย ๆ ครอบครัวที่อยู่รวมกันบริเวณที่พักในเวลา กลางคืน (camp) จุดเดียวกัน และกระบือแต่ละตัวรู้จักกันเป็นอย่างดี

แบบฝูง (herd) ประกอบด้วยกลุ่มกระบือหลาย ๆ กลุ่มที่อาศัยอยู่ใกล้ ๆ กัน สัตว์ใน แต่ละกลุ่มจะไม่รู้จักกันดี

ลักษณะทั่วไปของสังคมกระบือปลัก จะมีอาณาเขตอาศัยเป็นบริเวณที่แน่นอน ซึ่งกระบือจะ เดินทางไปทำกิจกรรมบริเวณนั้น ๆ ทุกวัน เช่น บริเวณที่กระบือใช้ถ่ายปัสสาวะหรืออุจจาระ จุดต็มน้ำ

จุดแตะเล็ม ปลักซึ่งสามารถลงไปนอนแช่ได้ บริเวณที่พักในช่วงเวลากลางคืน และต้นไม้ที่กระปือใช้สำหรับขั้ดลูกส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย การขั้ดลูกกับต้นไม้ กระปือจะถูกับต้นไม้ต้นเดิมโดยการอาศัยกลิ่นในการแยกแยะ โดยกระปือจะดมต้นไม้ก่อนที่จะขั้ดตัว และหากพบว่าไม่ใช่กลิ่นเดิมหรือต้นไม้ที่มันทำเครื่องหมายหรือกลิ่นไว้ กระปือจะไม่ยอมถูกับต้นไม้ต้นนั้น

โดยทั่วไปกระปือปลักเพศเมียทุกตัว กระปือหนุ่มอายุ 2 ปี หรือ อาจถึง 3 ปี จะอาศัยรวมอยู่กันเป็นกลุ่ม เพศผู้เต็มวัยบางตัวอาจอาศัยเป็นกลุ่มโสด ซึ่งโดยทั่วไปจะมีประมาณ 10 ตัว แต่บางครั้งอาจรวมกันถึง 50 ตัว โดยแยกออกมาจากเพศเมีย แต่เพศผู้ที่สูงอายุมาก ๆ จะอยู่แบบภายในครอบครัวของกระปือปลัก อายุของแม่กระปือจะเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดลำดับชั้นทางสังคม ลำดับชั้นทางสังคมของกระปืออาจเป็นแบบเส้นตรงหรือซับซ้อน (ภาพที่ 8.3) มีการเปลี่ยนแปลงได้ โดยการเปลี่ยนแปลงมักเกิดกับกระปือที่มีลำดับใกล้ ๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงกลาง ๆ ของลำดับชั้น

พ่อพันธุ์จะเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับแม่กระปือในฤดูผสมพันธุ์เท่านั้น แต่ช่วงเวลาอื่นอาจพบได้ แต่จะไม่มีการติดต่อกันและกัน และเมื่อใดที่เพศผู้มีบทบาททางการสืบพันธุ์ลดลง มันจะถูกขับออกจากครอบครัวโดยกระปือเพศเมียตัวเด่น หรืออาจออกไปเอง สำหรับลูกกระปือที่อายุน้อยกว่า 3 เดือน จะถูกให้จัดอยู่ในลำดับล่างของลำดับชั้น (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 347)

1. ปฏิสัมพันธ์ของเพศผู้และเพศเมีย

แม่กระปือทุกตัวและลูกเพศเมียจะอาศัยอยู่ด้วยกันจนกระทั่งอายุ 14 ปี หรือมากกว่า แต่กระปือหนุ่มจะถูกขับออกจากครอบครัวและกลุ่มเมื่ออายุ 2 ถึง 3 ปี เมื่อกระปือเพศผู้และเพศเมียเริ่มมาแตะเล็มในระยะใกล้กันในช่วงฤดูฝนหากมีแม่กระปือตัวหนึ่งเป็นสัด กระปือสูงอายุ (เต็มวัย) จะขับไล่กระปือหนุ่มออกจากฝูง โดยกระปือเต็มวัยอาจสั่นศีรษะและหันหน้าเข้าหากระปือหนุ่ม จากนั้นจะเดินเข้าหาพร้อมลดศีรษะต่ำลงและหมุนหรือขวิดกระปือหนุ่มที่ไม่หนี กระปือเต็มวัยจะขวิดอย่างรุนแรง (ภาพที่ 8.4) และวิ่งหนี ในกรณีที่กระปือหนุ่มไม่หนี อาจทำให้กระปือหนุ่มเกิดบาดแผลและเลือดออกมากอาจถึงขั้นเสียชีวิตได้ (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 348)

2. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มของกระปือ

เมื่อมีการเผชิญหน้ากันของกระปือ 2 กลุ่ม กระปือจะยกศีรษะในท่าทางสำรวจ กระปือทุกตัวจะส่งเสียงร้อง (ออกมาทางจมูก) ซ้ำ ๆ สัตว์ผู้นำจากทั้งสองกลุ่มจะเดินเข้าหากันอย่างช้า ๆ ในท่ายกศีรษะสูง เมื่อเข้าใกล้ระยะ 3 เมตร ผู้นำเจ้าถิ่นยังคงยกศีรษะสูงและเดินไปรอบ ๆ ผู้นำที่มาเยือนใช้เวลาประมาณ 1 นาที โดยไม่มีการสัมผัสกัน และผู้นำทั้งสองจะสูดดมซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่องพร้อมส่งเสียงร้อง (ออกทางจมูก) ซ้ำ ๆ ผู้นำเจ้าถิ่นจะพยายามขับไล่ผู้นำที่มาเยือนออกไป โดยการยก

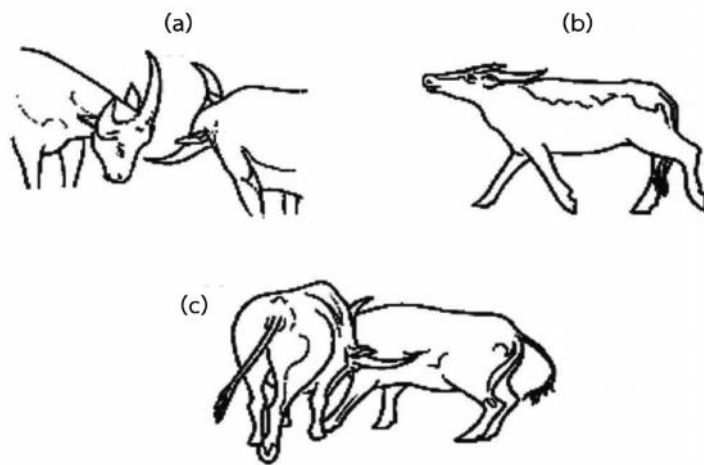

ศึรชะขึ้นลง 2-3 ครั้ง และกระทิงผู้ที่มาเยือนบริเวณสะโปก หรือด้านข้างด้วยเขา โดยกระทิงผู้มาเยือนจะอยู่ในลักษณะหางตก แต่ศึรชะยังยกสูง ส่วนผู้นำเจ้าถิ่นจะหยุดวิ่งหลังจากเคลื่อนตามออกไประยะหนึ่ง (ประมาณ 20 เมตร) และกระทิงผู้มาเยือนจะหยุดห่างออกไปประมาณ 20 เมตรเช่นกัน (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 349)

Buffalo No.	Age (y)	Buffalo No.	Age (y)
11	15	56	20
↓		↓	
16	15	63	15
↓		↑ ↓	
7	20	67	15
↓		↓	
34	10	70	15
↓		↓	
42	10	79	10
↓		↓	
26	6	80	10
↕		↑ ↓	
27	5	84	10
↕		↓	
31	5	86	3
↓		↑ ↓	
38	5	92	2
↓		↓	
39	4	96	2
↓		↓	
43	4	97♂	2
↓		↓	
46	4	98♂	2
↕		↓	
47	4	104	0-9
↓		↓	
22	3	105	0-9
↓		↓	
23	3	109	0-9
↓		↓	
29	3	111	0-6
		↓	
		114	0-6

ภาพที่ 8.3 ลำดับชั้นทางสังคมของกระทิงปลัก

ที่มา : (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 349)

ภาพที่ 8.4 การต่อสู้กันของกระบือ

(a) กระบือเต็มวัย (ขวา) เดินไปหากระบือหนุ่ม ลดศีรษะต่ำลงและหมุน (b) ท่าทางหลบหนีของกระบือหนุ่ม และ (c) กระบือเต็มวัยขวิดกระบือหนุ่ม

ที่มา : (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 350)

พฤติกรรมการผสมพันธุ์

อายุเริ่มผสมพันธุ์ของกระบือแต่ละสายพันธุ์จะแตกต่างกัน กระบือเพศผู้จะถึงวัยเจริญพันธุ์เมื่ออายุประมาณ 20 เดือน แต่พ่อพันธุ์จะพร้อมให้บริการผสมพันธุ์เมื่ออายุ 3.5-4 ปีขึ้นไป ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “ขึ้นเปรียว” หรือมีหนอกเห็นชัดเจน พ่อพันธุ์ที่โตเต็มที่อายุ 5 ปีขึ้นไปสามารถคุมฝูงแม่พันธุ์ ในอัตราส่วนพ่อพันธุ์ 1 ตัว ต่อแม่พันธุ์ 20-25 ตัว ส่วนในกระบือสาวจะถึงวัยเจริญพันธุ์ ซึ่งหมายถึงการเป็นสัดครั้งแรก หรือพร้อมที่จะผสมพันธุ์มีลูกได้เมื่ออายุประมาณ 2-3 ปี (นิกร สางห้วยไทร, 2552 หน้า 31)

พฤติกรรมการเป็นสัดของกระบือสามารถแสดงอาการเป็นสัดได้ตลอดปี กระบือจะผสมพันธุ์ภายหลังฤดูฝน (ตุลาคม – พฤศจิกายน) โดยลูกกระบือจะทยอยออกมาในช่วงฤดูฝนหรือประมาณ 10 เดือน หลังจากเริ่มตั้งครรภ์ การทยอยคลอดของลูกกระบือแสดงให้เห็นว่าฤดูผสมพันธุ์ของกระบือปลั๊กมีระยะเวลาอย่างน้อย 5 เดือน แม่กระบือเมื่อเป็นสัดจะมีอาการกระวนกระวาย มักเดินโดยปราศจากจุดมุ่งหมาย แต่จะไม่เดินออกจากฝูง และบางครั้งอาจยืนนิ่งโดยยกศีรษะขึ้นสูง แกว่งหางถี่ขึ้น และอาจยกหางชี้ กระบือตัวอื่น ๆ ภายในฝูงอาจสูดดมอวัยวะสืบพันธุ์ภายนอกกระบือตัวเป็นสัด แต่แม่กระบือตัวที่เป็นสัดจะไม่ดม ตัวที่มอดมมัน ทะเล็มลดลง ปัสสาวะบ่อยครั้งขึ้นจาก 3-4 ครั้งต่อวัน เป็น 4-6 ครั้งต่อวัน แต่ความถี่ในการอุจจาระยังเป็นปกติ (2-3 ครั้งต่อวัน) อาการเป็นสัดจะ

ชัดเจนขึ้น โดยการออกกำลังกาย โดยเฉพาะเพศผู้ หรือมีการกระตุ้นโดยการถูบริเวณปากช่องคลอด หรือปุ่มกระสัน กระปือสาวที่เป็นสัดครั้งแรกจะแสดงอาการเป็นสัดออกมาเช่นเดียวกับกระปือเต็มวัย ในวันที่เป็นสัดอาจดูเชื่องซึมและใช้เวลาประมาณ 2-3 ชั่วโมง (ตารางที่ 8.1) วิ่งไปรอบ ๆ กระปือตัวอื่นภายในฝูง แต่ยังคงอยู่ในอาณาเขตหากิน ส่งเสียงร้องดังกว่ากระปือเพศเมียเต็มวัยที่เป็นสัด ในกรณีที่ผู้นำหรือจำฝูงเป็นสัด จะหยุดทำหน้าที่นำฝูงชั่วคราว โดยมีตัวเมียที่สูงอายุในลำดับถัดมาทำหน้าที่แทน (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 341)

การผสมพันธุ์จะเริ่มเมื่อเข้าสู่ฤดูฝนพ่อกระปือและฝูงแม่กระปือและลูกจะเริ่มเข้ามาใกล้กันเพื่อหะเล็มหญ้า แต่พ่อกระปือยังอยู่ห่าง ๆ จากแม่กระปือ จนกระทั่งเมื่อใดที่แม่กระปือเริ่มเป็นสัดพ่อกระปือจึงจะเข้ามาในฝูงแม่พันธุ์เพื่อผสมพันธุ์ จะไม่เกิดกรณีแม่กระปือตัวที่เป็นสัดเดินไปหาพ่อกระปือ เมื่อพ่อกระปือตรวจพบว่ามีแม่กระปือเป็นสัด โดยการดม เลียที่บริเวณอวัยวะเพศ และมักแสดงการม้วนริมฝีปาก (ภาพที่ 8.5) พฤติกรรมดังกล่าวเป็นต้นเหตุให้พ่อกระปือซึ่งอยู่ห่างกันในระยะอย่างน้อย 40 เมตรจะวิ่งเข้าหากัน รูปแบบของการต่อสู้เริ่มจากการใช้ศีรษะดันกัน จากนั้นจะพยายามบิตหรือหมุนศีรษะเพื่อให้ส่วนปลายเขาที่มีลักษณะแหลมแทงร่างกายคู่ต่อสู้ การต่อสู้จะดำเนินไปจนกระทั่งมีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดยอม (แพ้) พ่อกระปือตัวที่เป็นรองจะสังเกตุได้จากตาจะหลุบลดต่ำลงและถอยออกไป ส่วนตัวที่เหนือกว่าจะวิ่งไล่ตาม และเอาหัวชนบริเวณสะโพกของพ่อกระปือตัวที่เป็นรองนานประมาณ 1 นาที หลังจากนั้นตัวที่ชนะจะหยุดและกลับไปหาแม่กระปือที่เป็นสัด โดยทั่วไปพ่อกระปือสามารถสอดลึงค์เข้าไปในช่องคลอดได้สำเร็จ ภายหลังจากที่พยายามขึ้นป็นอย่างน้อย 1-2 ครั้ง และการหลั่งน้ำเชื้อจะเกิดขึ้นภายหลังจากมีการดันสะโพกหลาย ๆ ครั้ง โดยทั่วไปการผสมพันธุ์ใช้เวลาประมาณ 15-45 วินาที (หรืออาจนานถึง 4 นาที) และพ่อพันธุ์จะผสมเพียงครั้งเดียว

ตารางที่ 8.1 ระยะเวลาของการเป็นสัดในกระปือ

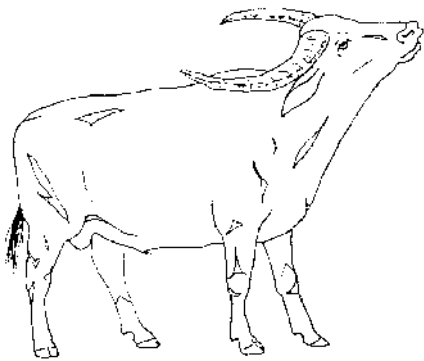
ระยะของการเป็นสัด	ระยะเวลา (ชั่วโมง)	
	ช่วง	เฉลี่ย
ระยะก่อนการเป็นสัด	48-72	60
ระยะเป็นสัด	3-6	4
ระยะหลังการเป็นสัด	-	12
ระยะไม่เป็นสัดในวงรอบ	19-63	28-38

หมายเหตุ เฉพาะระยะไม่เป็นสัดในวงรอบ แสดงหน่วยเป็นวัน

ที่มา : ดัดแปลงจาก (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 340)

ในระหว่างที่มีการผสมพันธุ์แม่กระบือตัวอื่น ๆ ภายในฝูงจะไม่สนใจกิจกรรมดังกล่าว ถึงแม้ว่ากำลังแทะเล็มหรือพักผ่อนอยู่ในระยะใกล้ ๆ ก็ตาม แต่ลูกกระบือ (ทั้งเพศผู้และเพศเมีย) อาจให้ความสนใจจ้องมองดู แต่จะไม่เข้าไปใกล้หรือเดินเข้าไปหา ภายหลังจากที่พ่อกระบือหลังน้ำเชื้อแล้ว (หยุดปิ่น) มักจะยืนนิ่งหลายวินาทีและอาจสุดดมที่อวัยวะเพศของแม่กระบือและแสดงอาการการม้วนปาก (flehmen) จากนั้นจะค่อย ๆ เดินห่างออกไป และเริ่มการแทะเล็มหรือเคี้ยวเอื้อง

พฤติกรรมพ่อพันธุ์กระบือเลี้ยงที่อายุ 5 ปี ที่ถูกนำมาเลี้ยงรวมฝูงกับแม่กระบือจำนวน 20 ตัว พบว่าพ่อพันธุ์จะอยู่กับฝูงแม่กระบือในช่วงฤดูผสมพันธุ์จนกระทั่ง 5 วัน ภายหลังจากที่แม่กระบือตัวสุดท้ายเป็นสัด จากนั้นพ่อกระบือจะค่อย ๆ เริ่มแทะเล็มห่างจากฝูงแม่กระบือออกไปเรื่อย ๆ และจะไม่กลับมาหาฝูงแม่กระบืออีกตลอดทั้งปี โดยที่แม่กระบือมิได้ขับไล่พ่อกระบือออกจากฝูงจนกว่าจะถึงฤดูผสมพันธุ์ในปีถัดไป พ่อพันธุ์ใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่เฉย (53 เปอร์เซ็นต์) และพฤติกรรมทางเพศ (สุดกลิ่นและขึ้น ปิ่น/ส้วาง) ปรากฏขึ้น ในช่วงเวลาที่กระบือเพศเมียในฝูงเป็นสัดเท่านั้น สำหรับการสำเร็จความใคร่ด้วยตัวเองพบเฉพาะพ่อพันธุ์บางตัว เฉลี่ย 0.75 ครั้งต่อตัวต่อวัน (พิพัฒน์ สมภาร และคณะ, 2556 หน้า 343) สำหรับลูกกระบือจะเริ่มปิ่นแม่ ฟีน้อง หรือกระบือตัวอื่น ๆ ภายในฝูงครั้งแรกเมื่ออายุประมาณ 4-5 เดือน ส่วนพฤติกรรมการม้วนปาก (flehmen) สุดอากาศเกิดขึ้นตั้งแต่อายุประมาณ 5 เดือนเช่นกัน (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 343)

ภาพที่ 8.5 แสดงการม้วนริมฝีปากของกระบือปลัก

ที่มา : (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 342)

พฤติกรรมความเป็นแม่

กระป๋อใช้เวลาในการอุ้มท้องประมาณ 310 วัน แต่เป็นการยากที่เราจะคาดคะเนวันคลอดที่แน่นอนเนื่องจากระยะเวลาอุ้มท้องของกระป๋อมีความผันแปรค่อนข้างมาก อาการใกล้คลอดของกระป๋อสังเกตได้จากเต้านมและหัวนมของกระป๋อจะบวมน้ำ ปากช่องคลอด จะขยายใหญ่ บวมน้ำ นิ่ม ปวกเปียก เยื่อบุผนังช่องคลอดจะมีสีแดง กระดุกเชิงกรานจะขยายออก ทำให้โคนหางสูงเด่นชัดขึ้น สวาปจะยุบเป็นแอ่ง และมีการคัดหลั่งเมือกเพิ่มขึ้น และจะมีมากเมื่อแม่กระป๋อใกล้คลอดลูก แม่กระป๋อจะเคลื่อนที่ช้า ๆ ไม่ชอบเดินและจะนอนแยกตัวออกจากฝูง ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวก็คล้ายคลึงกับสัตว์กีบทั่วไป แม่กระป๋อที่เต้านมมีขนาดใหญ่มาก ๆ อาจทำให้เดินโซเซได้ ในขณะที่จะคลอดลูก แม่กระป๋อจะเริ่มนิ่ง ม่านตาจะขยาย กระบวนการคลอดลูกจะเสร็จสิ้นสมบูรณ์โดยผ่าน 3 ขั้นตอน ได้แก่ คอมมดลูกขยายตัว การขับลูกอ่อนและการขับรก เช่นเดียวกับในโค

กระป๋อใช้เวลาคลอดลูกประมาณ 2 ชั่วโมงนับตั้งแต่เริ่มเบ่ง (ปวด) จนกระทั่งลูกกระป๋อหลุดออกจากช่องคลอด ในระหว่างคลอดแม่กระป๋ออาจล้มลงนอนหรือคลอดในท่ายืน ลำดับขั้นตอนในการคลอด มีดังนี้

- ถุงน้ำคร่ำไหลออกมา ภายหลังจากแม่กระป๋อเริ่มเบ่ง 10-20 นาที
- จากนั้นถุงน้ำคร่ำจะแตกออกทันทีหรือภายใน 4 นาทีถัดมา
- ท่าคลอดปกติลูกกระป๋อจะเอาส่วนหน้าและขาสองข้างออกมาก่อน การไหลออกมาของขาจะเกิดขึ้นภายใน 10-15 นาทีหลังจากเห็นถุงน้ำคร่ำ
- จมูก (muzzle) จะปรากฏให้เห็น 4-15 นาทีหลังจากขาไหล
- ต่อมาอีก 3-11 นาที ส่วนของศีรษะจะไหลออกมา
- และต่อมาอีก 1-10 นาที ส่วนไหล่และข้อขาหน้าจะไหลออกมา ส่วนที่เหลือจะหลุดออกมาภายใน 2-3 นาทีถัดมา ลูกรก จะถูกขับออกมาหลังจากนั้นประมาณ 4 ชั่วโมง

เมื่อลูกคลอดออกมาแล้วแม่กระป๋ออาจช่วยเหลือลูกกระป๋อโดยการกัดสายสะดือ กระตุ้นการไหลเวียนของระบบหมุนเวียนโลหิตและการหายใจโดยการเลีย อย่างไรก็ตามบางครั้งการเคลื่อนไหวของลูกกระป๋อทำให้สายสะดือขาดเอง ภายใน 2 นาทีหลังคลอด แม่กระป๋อจะลุกขึ้นและเริ่มเลียลูกอย่างต่อเนื่องประมาณครึ่งชั่วโมง โดยเริ่มเลียที่ศีรษะ จมูกและปากก่อนส่วนอื่น ๆ และต่อด้วยการเลียที่ส่วนหลัง สะโพก บริเวณอวัยวะสืบพันธุ์และสิ้นสุดที่เท้า แม่กระป๋อบางตัวอาจมีการกินรกหรือของเหลวที่ออกมาพร้อมรก หรืออาจมีสมาชิกภายในฝูงบางตัวกินบางส่วนของรก ซึ่งอาจเป็นการกำจัดกลิ่นจากรกและของเหลวเพื่อป้องกันลูกอ่อนจากศัตรู ภายหลังจากคลอดลูกแล้ว 3-4.5 ชั่วโมง (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 344)

โดยทั่วไปแม่กระป๋องจะยืนนิ่งในขณะที่ลูกดูดนม และดูแลลูกกระป๋องโดยการเลีย และพยายามกระตุ้นให้ลูกปัสสาวะ ส่วนแม่กระป๋องที่มีนิสัยหงุดหงิดหรือก้าวร้าว จะยืนนิ่งในช่วงที่ลูกดูดนมเช่นกัน แต่จะให้ความสนใจดูแลลูกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น อย่างไรก็ตามแม่กระป๋องพวกนี้ส่วนใหญ่ยังคงดูแลลูกและไม่ยอมให้สัตว์อื่น ๆ เข้ามาใกล้ลูก

พฤติกรรมกรรมการให้น้ำนมของแม่กระป๋อง การปล่อยน้ำนม (milk ejection หรือ milk let down) เป็นการตอบสนองของประสาทและฮอร์โมน ซึ่งถูกควบคุมโดยระบบประสาทและฮอร์โมนออกซิโทซิน ซึ่งเป็นการตอบสนองแบบวางเงื่อนไข ดังนั้นการกระตุ้นการปล่อยน้ำนมสามารถเกิดขึ้นจากหลาย ๆ เงื่อนไข (ปัจจัย) เช่น เสียงจากเครื่องรีดนม คนรีดนม การนวดเต้านมและหัวนมของคนรีด การเดินมาถึงโรงรีดนมของกระป๋อง การดูดของลูกกระป๋องและหัวดูดนมของเครื่องรีดนม การให้น้ำนมของกระป๋องแม่น้ำจะกินเวลาประมาณ 5-10 นาที

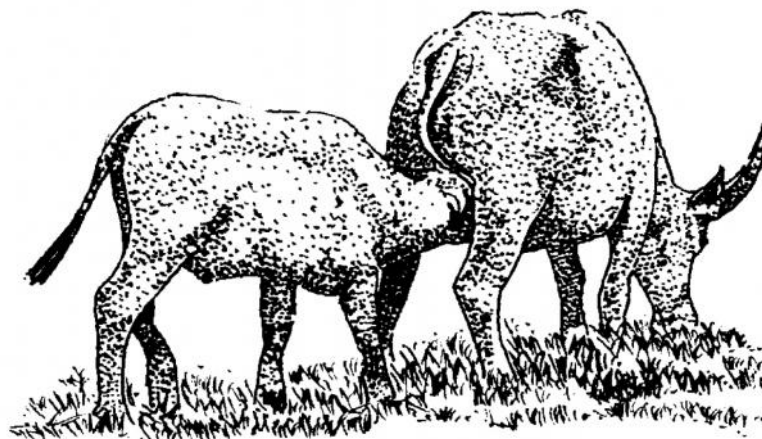
พฤติกรรมของลูกกระป๋องจะพยายามยืนขึ้นเองภายในระยะเวลา 10 นาทีหลังจากคลอด หรือก่อนที่แม่จะทำความสะอาดที่เท้า แต่จะไม่สามารถทำได้ และจะพยายามทำซ้ำแล้วซ้ำอีก โดยทั่วไปลูกกระป๋องจะสามารถยืนทรงตัวได้ภายใน 50 นาที หลังจากลุกยืนได้กระป๋องจะพยายามเดินแต่จะไม่ราบรื่น เอียงไปเอียงมา ช่าง ๆ แม่กระป๋อง จากนั้นจะยืน (เดิน) ปากเข้าไปใต้ท้องของแม่กระป๋อง และแม่กระป๋องจะช่วยดันอย่างนุ่มนวล ต่อมาลูกกระป๋องจะเริ่มดูดนมจากเต้านม โดยในช่วง 2 ชั่วโมงแรก ลูกกระป๋องจะยังไม่ส่งเสียงร้องใด ๆ ยกเว้นเสียงจากการดูดนม ลูกกระป๋องอาจดูดนมจากทางด้านข้างลำตัวของแม่ (คล้ายลูกโค) แต่แม่กระป๋องจะดันให้ลูกกระป๋องดูดนมจากทางด้านหลัง (ระหว่างขา) ซึ่งถือว่าเป็นท่าดูดนมปกติในกระป๋อง (ภาพที่ 8.6) ลูกกระป๋องจะไม่แสดงอาการชอบเต้านมเต้าใดเต้าหนึ่ง โดยเฉพาะ

ในขณะที่ดูดนมทางของมันจะแกว่งไปมา ลูกกระป๋องจะเปลี่ยนหัวนมอย่างรวดเร็วซึ่งจะใช้เวลามากที่สุดกับหัวนมซึ่งปล่อยนมในอัตราที่เร็วสุด ในขณะที่ดูดนมจะใช้หัวนมหรือกระพุ้งเต้านมบ่อย ๆ เพื่อกระตุ้นการไหลของน้ำนม การดูดนมครั้งแรกของลูกกระป๋องจะใช้เวลานานมาก สูงสุดไม่เกินครึ่งนาที หรือเฉลี่ย 15 วินาที และในครั้งที่ 2 จะใช้เวลานานขึ้นอาจเป็น 1 นาที โดยจะทิ้งระยะห่างจากครั้งแรกประมาณ 5-10 นาที ในช่วงแรกที่คลอดลูกกระป๋องจะดูดนมค่อนข้างถี่ และมีระยะเวลาในแต่ละมื้อแตกต่างกันออกไป แต่ภายหลังการดูดนมอิ่มแล้วลูกกระป๋องจะนอนพักผ่อน

ในวันที่ 2 ลูกกระป๋องจะไม่ดูดนมถี่เหมือนวันแรก และระยะห่างระหว่างมื้อจะห่างกันอย่างสม่ำเสมอมากขึ้น ใน 1 ชั่วโมงอาจดูดนม 1-3 มื้อ และตั้งแต่วันที่ 3 เป็นต้นมา รูปแบบการดูดนมจะคล้ายวันที่ 2 แต่ในวันที่ 7 ลูกกระป๋องจะดูดนมเฉลี่ย 3.5 มื้อต่อชั่วโมง แต่ละมือนาน 45 วินาที ถึง 1.5 นาที และในวันที่ 8 ลูกกระป๋องจะเริ่มจับหญ้า

เมื่อลูกกระป๋องอายุมากขึ้นช่วงระยะห่างในแต่ละมื้อจะใช้เวลานานขึ้น เช่น เมื่อลูกกระป๋องอายุ 1 เดือน จะใช้เวลาดูดนมนาน 2-3 นาที โดยไม่มีการหยุดพักและลดจำนวนมือลงเหลือ 2 มื้อต่อ

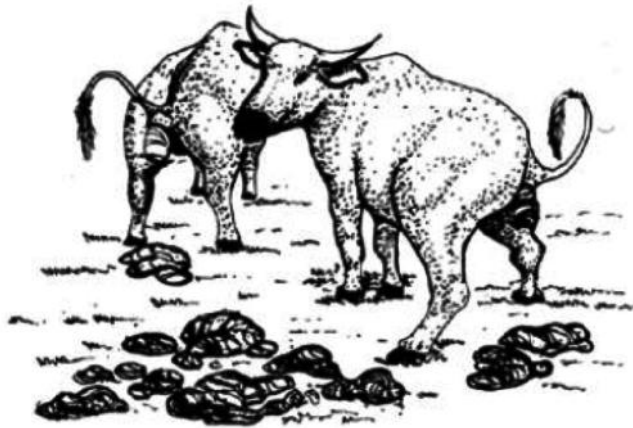
ชั่วโมง หรือเมื่อลูกกระป๋องอายุ 2 เดือน ลูกกระป๋องอาจใช้เวลาดูดนมนานถึง 5 นาที (เฉลี่ย 4 นาที) และจำนวนมือน้อยลงเหลือ 1 มือต่อชั่วโมง (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 345-346)

ภาพที่ 8.6 ท่าดูดนม (ปกติ) ของลูกกระป๋อง
ที่มา : (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 345)

พฤติกรรมการพักผ่อน

พฤติกรรมการพักผ่อนของกระป๋องส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการลงปลัก และเกี่ยวกับพฤติกรรมการถ่ายปัสสาวะและอุจจาระ โดยการถ่ายอุจจาระของกระป๋องแตกต่างจากโค ซึ่งถ่ายกระจัดกระจาย ส่วนกระป๋องมักถ่ายอุจจาระลงในบริเวณเฉพาะ เช่น ปลัก ไกล่จุดตึ่มน้ำหรือจุดพักผ่อนในเวลากลางคืน บ่อยครั้งที่การถ่ายอุจจาระของสมาชิกกระป๋องในฝูงเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน (ภาพที่ 8.7) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อฝูงกระป๋องเดินผ่านบริเวณเฉพาะสำหรับถ่ายอุจจาระ หรืออยู่รอบ ๆ กองอุจจาระ พฤติกรรมดังกล่าวอาจเป็นกลไกทางธรรมชาติในการหลีกเลี่ยงการบริโภครสชาติเนื่องจากสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่กินพืชเป็นอาหาร ไม่มีความสามารถในการตรวจหาปรสิตรทางเดินอาหารได้ด้วยตัวเอง ดังนั้นกระป๋องอาจใช้อุจจาระเป็นสิ่งบ่งชี้ เพื่อหลีกเลี่ยงการบริโภครสชาติ นอกเหนือจากการหลีกเลี่ยงการบริโภคหญ้าบริเวณที่มีอุจจาระเนื่องจากกลิ่น (พิพัฒน์ และคณะ, 2551 หน้า 133-144)

ภาพที่ 8.7 ทำถ่ายอุจจาระของกระบือ

ที่มา : (พิพัฒน์ สมภาร, 2555 หน้า 67)

ซึ่งโดยปกติแล้วกระบือจะมีการพักผ่อนในช่วงเวลาที่อยู่ในปลักด้วย ซึ่งแม้ว่าการลงปลักของกระบือมีสาเหตุเพื่อความต้องการน้ำ ถ้าอธิบายด้วยหลักวิทยาศาสตร์ จะพบว่า การลงปลักเนื่องจากผิวหนังของกระบือมีต่อมเหงื่อและปริมาณเลือดที่มาเลี้ยงต่อหน่วยพื้นที่น้อยกว่าในโค และผิวหนังของกระบือมีสีดำและหนากว่า ทำให้การดูดซับความร้อนมากกว่าการระบายความร้อนผ่านทางผิวหนัง ปกติแล้วเมื่อสัตว์อยู่ในสภาวะแวดล้อมที่อุณหภูมิสูง การระบายความร้อนผ่านทางเหงื่อนี้จะน้อยและไม่เพียงพอต่อการระบายความร้อนออกจากร่างกาย ทำให้การขยายตัวของหลอดเลือดที่ผ่านไปยังบริเวณผิวหนังเพื่อระบายความร้อนโดยการพา และการแผ่รังสีความร้อน แต่เนื่องจากหลอดเลือดที่มายังผิวหนังของกระบือมีการเรียงตัวกันของหลอดเลือดแดงและหลอดเลือดดำอย่างใกล้ชิด เป็นผลทำให้การรักษาความร้อนไว้ในร่างกายมากกว่าการระบายออกไป และเลือดที่ไปเลี้ยงผิวหนังบริเวณทรวงอกส่วนใหญ่เป็นเลือดที่ผ่านมาจากหลอดเลือดที่ไปยังบริเวณกล้ามเนื้อระหว่างซี่โครง ดังนั้นในระหว่างที่เกิดความเครียดจากความร้อน กระบือมีอัตราการหายใจที่เพิ่มขึ้น (หอบ) กระบือที่อยู่ในภาวะเครียดจากความร้อนจะมีอัตราการหมุนเวียนน้ำในร่างกายเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าจากภาวะปกติ จึงทำให้กระบือมีความต้องการน้ำเพิ่มขึ้นเพื่อรักษาน้ำในร่างกายให้คงที่ และความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงทำให้กระบือต้องมีการแช่น้ำหรือลงปลัก (นิกร สางห้วยไพร, 2552 หน้า 28-29)

กระบือปลักชอบลงไปแช่ในปลักที่มีลักษณะเป็นโคลน ในขณะที่กระบือแม่น้ำชอบแช่ที่น้ำสะอาด เช่นแม่น้ำ คลองชลประทานหรือบ่อน้ำ การลงปลักของกระบือ เนื่องจากกระบือจะมีความสามารถในการระบายความร้อนออกจากร่างกายโดยการระเหยผ่านผิวหนังได้น้อย ทำให้ไม่

ทนต่อรังสีจากดวงอาทิตย์ หากทำงานหรือออกกำลังกายในช่วงที่อากาศร้อน กระจกจะเครียดง่ายจึงต้องลงปลัก กระจกจะลงแช่ปลักทุกวันหากมีน้ำให้มันแช่ เพื่อลดอุณหภูมิของร่างกายทำให้อุณหภูมิร่างกายลดลง และเป็นการป้องกันแมลงรบกวน กระจกใช้ปลักส่วนใหญ่ในช่วงเวลากลางวัน โดยเฉพาะช่วงเวลาที่มีความเข้มของรังสีจากดวงอาทิตย์สูง (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 332)

ประเภทของปลักในธรรมชาติมี 2 ประเภท คือ ปลักตื้น (small hole) ซึ่งมีลักษณะเป็นโคลนมีระดับน้ำสูงเพียงไม่กี่เซนติเมตร และปลักลึก (deep waterhole) มีน้ำสะอาดจำนวนมากเมื่อกระจกลงไปนอนแช่น้ำจะคลุมทั่วร่างกาย (ภาพที่ 8.8)

1. กระบวนการลงปลัก

กระจกปลักเกือบทุกตัวจะต้องมีการลงปลักเพื่อถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะลงไปในปลัก ซึ่งพฤติกรรมนี้เกิดขึ้นได้จาก 2 เหตุผลหลักคือ 1. เป็นการตอบสนองอย่างมีเงื่อนไข 2. เนื่องจากปลักเป็นจุดที่บ่งบอกถึงอาณาเขตที่แน่นอนการอุจจาระจึงเป็นกระบวนการที่กระจกใช้ในการทำเครื่องหมายกลิ่นแสดงอาณาเขต การถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะสามารถพบเห็นได้ในลูกกระจกด้วย (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 335) กระบวนการในการแช่ปลักของกระจกปลักแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

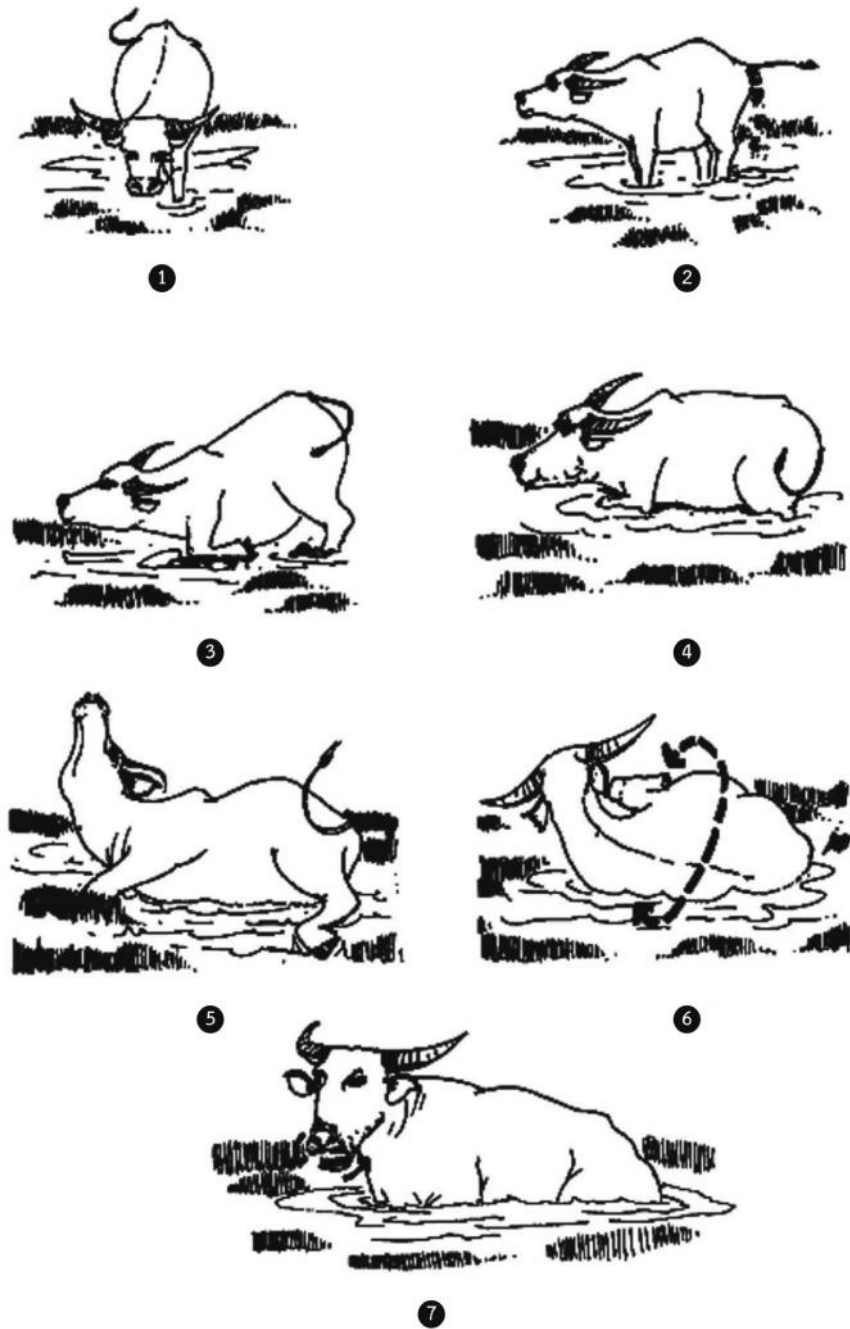
1.1 กระจกจะลงไปยืนในบริเวณที่มีน้ำลึกประมาณ 0.5 เมตร เป็นเวลาประมาณ 5 นาที ซึ่งหากในปลักนั้นเป็นบริเวณที่มีน้ำสะอาดอยู่จำนวนมาก กระจกจะยืนตม่น้ำ

1.2 จากนั้นกระจกจะเคลื่อนย้ายไปยังบริเวณที่เป็นโคลน

ภาพที่ 8.8 ลักษณะปลักและการแช่ลงปลักของกระจก
ที่มา : (ภาพถ่ายโดยผู้เรียบเรียง เมื่อพฤษภาคม 2547)

กระบวนการลงปลั๊กของกระป๋อง อาจเกิดขึ้นก่อนหรือหลังจากที่ถ่ายอุจจาระ หรือปัสสาวะลงในปลั๊ก จากนั้นจะเสือกหรือไถบริเวณหน้าผากหรือเขาลงไปในโคลน และอาจจะใช้เขาสลัดโคลนขึ้นไปในอากาศ กระป๋องเกือบทุกตัวภายหลังจากที่เข้าไปในปลั๊กจะย่อตัวลงแช่ในโคลน โดยเริ่มจากขาหน้าก่อน และตามด้วยขาหลัง จากนั้นจะเริ่มกลิ้งตัวไปมา อาจะกลิ้งแถบเดียวหรือพลิกตัวจากแถบหนึ่งไปยังอีกแถบหนึ่ง การกลิ้งแถบใดแถบหนึ่งอาจใช้เวลาถึง 10 นาที กระบวนการกลิ้งจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง บางครั้งอาจกลิ้งจนกระทั่งหงายหลัง และกลับมาสู่ท่าเริ่มต้นอีกครั้ง ซึ่งมันอาจจะนอนนิ่งอยู่ในท่านี้นาน 2-3 นาที และเริ่มกระบวนการกลิ้งซ้ำ ๆ อีก หรืออาจจะกลิ้งหงายหลังทันที เป็นครั้งที่ 2-3 หรือ 4 ก็อาจเกิดขึ้นได้ หลังจากนั้นจะนอนนิ่งนานประมาณ 5 นาที และเริ่มพฤติกรรมการกลิ้งอีกครั้งหรืออาจเกิดซ้ำอีก 2 ครั้ง หรือมากกว่านั้น ภายหลังจากที่กระป๋องนอนตะแคงนิ่ง ๆ ซึ่งทำให้หัวของมันอยู่บนโคลน และขาจะช้อนออกมา หรืออาจจะชุกขาไว้ใต้ลำตัว ซึ่งในทำนองนี้ทำให้ส่วนของหัวและคอลอยขึ้นพ้นจากโคลน (ภาพที่ 8.9) ในขณะเดียวกันอาจจะสำรวจเอาอาหารจากกระเพาะออกมาเคี้ยวเอื้อง หรืออาจจะนอนหลับ กระป๋องจะคงอยู่ในปลั๊กเช่นนี้ประมาณ 30 นาที จากนั้นจะเริ่มกระบวนการกลิ้งตัวซ้ำอีกครั้ง หรืออาจยืนขึ้นเพื่อเปลี่ยนตำแหน่งไปยังบริเวณอื่น จากการทดลองของ พิพัฒน์ สมภาร และคณะ (2546) ศึกษาพฤติกรรมการใช้ปลั๊กของกระป๋องปลั๊กสาวที่ปล่อยแทะเล็มแบบต่อเนื่องในช่วงฤดูร้อน พบว่ากระป๋องใช้ปลั๊กส่วนใหญ่ในช่วงเวลากลางวัน โดยเฉพาะช่วงเวลาที่มีความเข้มข้นของรังสีจากดวงอาทิตย์สูง และกระป๋องกลุ่มที่ลงปลั๊กใช้เวลาในการแทะเล็มทั้งหมดและเวลาในการแทะเล็มในช่วงเวลากลางวันนานกว่ากระป๋องกลุ่มที่ไม่ได้ลงปลั๊ก จากผลการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าการลงปลั๊กจะช่วยให้กระป๋องเกิดความเครียดจากความร้อนน้อยลง ส่งผลให้ระยะเวลาในการแทะเล็มนานขึ้น เนื่องจากในช่วงฤดูร้อนเป็นช่วงเวลาที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดความเครียดจากความร้อนมากที่สุด นอกจากนี้ช่วงเวลาดังกล่าวยังเป็นช่วงที่ขาดแคลนน้ำตามแหล่งธรรมชาติ และน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการลงปลั๊กของกระป๋อง

ภาพที่ 8.9 ขั้นตอนการลงปลักของกระบือ

(1) เดินลงไปในปลัก (2) ถ่ายอุจจาระ (3) และ (4) ย่อตัวลงนอนแช่ในปลัก

(5) และ (6) ตะแคงและพลิกตัวไปมา และ (7) เคี้ยวเอื้อง

ที่มา : (พิพัฒน์ สมภาร, 2552 หน้า 337)

บทสรุป

กระป๋องส่วนใหญ่ถูกเลี้ยงโดยเกษตรกรรายย่อย ในระบบการเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งพฤติกรรมของกระป๋องหลาย ๆ อย่างคล้ายกับโค เช่นการติดต่อสื่อสารกันโดยการแสดงออกที่มองเห็น ด้วยตา เสียงและกลิ่น แต่การสื่อสารโดยท่าทาง กระป๋องท่าทางสำรวจหรือสืบสวนสิ่งที่มารบกวน โดยจะเขิดหน้ายกศีรษะขึ้นสูง ในลักษณะที่หู ตา และจมูกหันเข้าหาสิ่งที่มารบกวน ขณะที่พฤติกรรม การกินของกระป๋องใกล้เคียงกับโค แต่กระป๋องสามารถควบคุมและจัดการการใช้ปาก ฟันและลิ้นให้ ทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี ทำให้กระป๋องกินหญ้าสั้นติดดินได้ ลักษณะพฤติกรรมทางสังคมของ กระป๋องจะอาศัยกันอยู่หลายแบบ คือ แบบครอบครัว แบบกลุ่ม และแบบฝูง กระป๋องจะต่างกับโค เกี่ยวกับการลงปลัก กระบวนการลงปลักของกระป๋องปลักเกือบทุกตัวเพื่อถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะลง ไปในปลัก พฤติกรรมนี้เกิดขึ้นเพราะเป็นการบ่งบอกถึงอาณาเขตที่แน่นอน ซึ่งปลักมีสองประเภท คือ ปลักตื่น และปลักลึก

คำถามท้ายบท

1. จงอธิบายการรับรู้ความรู้สึกและประสาทสัมผัสของกระป๋องเป็นอย่างไรบ้าง
2. การสื่อสารของกระป๋องโดยใช้ท่าทางแบ่งออกเป็นกี่ประเภทแต่ละประเภทเป็นอย่างไร
3. การแตะเล็มหญ้าของกระป๋องเป็นอย่างไร
4. พฤติกรรมทางสังคมของกระป๋องมีกี่แบบ แต่ละแบบเป็นอย่างไร
5. จงอธิบายพฤติกรรมความเป็นแม่ของกระป๋องมาพอเข้าใจ
6. จงอธิบายลำดับขั้นตอนในการคลอดของกระป๋องมาพอเข้าใจ
7. จงอธิบายพฤติกรรมการดูแลของลูกกระป๋อง
8. จงอธิบายพฤติกรรมการขับถ่ายของกระป๋องมาพอเข้าใจ
9. อธิบายพฤติกรรมการพักผ่อนที่เกี่ยวข้องกับการลงปลักว่าเป็นอย่างไร
10. กระบวนการลงปลักของกระป๋องเพื่อเหตุผลอะไร

เอกสารอ้างอิง

- จินตนา อินทรมงคล และสุพร ฟารี. (2552). ภูมิปัญญาไทยการจัดการเลี้ยงกระบือปลัก. กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- นิกร สางห้วยไพร. (2552). การผลิตควายไทยสู่การอนุรักษ์และพัฒนาที่ยั่งยืน. กองบำรุงพันธุ์สัตว์ กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- พิพัฒน์ สมภาร ไพริน แก้วกล้า วัจนา พัสตุ และสุพรชัย ฟารี. (2551). รูปแบบการกระจายของการถ่ายอุจจาระของกระบือปลักสาวที่เลี้ยงแบบปล่อยแทะเล็ม. วารสารเชียงใหม่สัตวแพทยสาร. 6(2): 133-144
- พิพัฒน์ สมภาร สุพรชัย ฟารี และชาญวิทย์ วัชรพุกก์. (2546). พฤติกรรมการใช้ปลักของกระบือปลักสาวที่ปล่อยแทะเล็มแบบต่อเนื่องในช่วงฤดูร้อน. การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 41: สาขาสัตว สาขาสัตวแพทยศาสตร์. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- พิพัฒน์ สมภาร สุเมธ นาคเขียว และปิยงกูร สุภาภา. (2556). พฤติกรรมทางเพศของพ่อพันธุ์กระบือปลัก. วารสารวิทย. กษ. 44: 1 (พิเศษ): 343-346 (2556)
- พิพัฒน์ สมภาร. (2552). พฤติกรรมของสัตว์เลี้ยง: หลักทางชีววิทยา. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต. ปทุมธานี.
- พิพัฒน์ สมภาร. (2555). เรียนรู้พฤติกรรมควาย ง่ายกว่าที่คิด!! แก่นเกษตร 40 ฉบับพิเศษ 2: 64-67

